

CZEGLÉDI NOÉMI

Kocsi Horváth Elek sorsa a szabadságharc után

Kocsi Horváth Elek egy az ismeretlen katonák közül, akik idős korukra a Honvéd Menházban letek otthonra. Személyével kapcsolatban csupán néhány biográfiai adatot tárt fel az 1848–1849-es forradalommal és szabadságharcra foglalkozó igen gazdag szakirodalom.¹ A Honvéd Menházba 1890. január 1-jén vették fel, melynek haláláig tagja volt. A Menház anyakönyvi bejegyzésében még a következő adatok szerepelnek: főhadnagy, született Nagykorpádon, Somogy megyében 1830-ban, evangélikus, özvegy, hivatalnokként dolgozott.² Hosszú betegség után hunyt el, a Szent István kórház kápolnájában ravatalozták fel 1897 júniusában. A gyászszertartáson részt vettek a Menház lakói. Veje, Molnár Elemér törvényszéki bíró helyeztette örök nyugalomra Gödöllőn a családi sírba.³

Az egykori fiatal főhadnagy élete a Horváth és a Komáromy család – felesége Alsópásztori Komáromy Amália volt –, valamint a tágabb rokonság családi levelezésének fennmaradt néhány darabja segítségével rajzolható meg. Anyakönyvek, bizonyítványok pontosítják, egészítik ki a Gödöllői Városi Múzeum Levéltárában őrzött leveleket. Hegedűs László gödöllői lakos, laikus kutató adta el több részletben felmenői megőrzött levéltárát a múzeumnak az 1970-es és '80-as években. A szerteágazó rokonságnak köszönhetően öt kihalt család – köztük a Kocsi Horváthoké – 17–20. századi megmaradt anyaga került a gyűjteménybe. Beleházi Bartal János gödöllői uradalmi ügyész – Hegedűs László dédapja – hagyatéka alkotja a levéltár magját. Kocsi Horváth Elek az ő sógora volt. Az adományozó adatközlései pontatlanok, ráadásul saját elképzelése szerint válogatta át, őrizte meg a hatalmas családi irathalmokat.⁴ Így tett a Horváthokra vonatkozó forrásokkal is. „Sok és értékes anyag van H. Elekről a levéltárban. Élete szörnyű szenvedésekkel teli. Sok és remek levele forrás a szabadságharc-hoz. De mivel ezek nem vonatkoznak városunkra, mellőzöm őket.”⁵ A megtartott, sokszor szétvágott papírokra ráragasztotta megjegyzéseit, vagy magára az eredeti anyagra gépelte az elhagyott darabok adatait. Az iratok zömét selejtezték, de a gyűjteménybe jutott dokumentumok egy része mégsem kötődik szorosan Gödöllő történetéhez. A múzeumnak adott kötegek levéltári rendszerbe sorolásakor csak a szigorúan Gödöllőre, a Bartal és Komáromy

¹ Bona Gábor: *Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara*. 2. köt. Budapest, 1998. 68–69.

² Honvéd Menház Anyakönyvi kivonata 1. köt. 272. Hadtörténeti Levéltár VI. 12. 44 r. sz. Anyakönyv. A Bona Gábor által említett korábbi kilépésének (1893) itt nincs nyoma. Lásd: Bona: *Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara*, 69. Kocsi Horváth Endrét [!] említi még Mikár Zsigmond a Buda-öbudi honvédegylet tagjaként. Mikár Zsigmond: *Honvéd-névkönyv az 1848–1849-diki honvédseregnek 1890-ben még életben volt tagjairól*. Budapest, 1891. 99.

³ *Halálozások*. 1848–1849 Történelmi Lapok, 1897. június hó. 95. A sír ma már nincs meg.

⁴ Czeplédi Noémi: *Levéltári hagyatéka a Gödöllői Városi Múzeumban*. Magyar Múzeumok, 9. évf. (2003) 1. sz. 30–31.

⁵ Hegedűs László: *Gödöllő és a szabadságharc*. Gépirat. Gödöllő, 1988. Gödöllői Városi Múzeum (a továbbiakban: GVM) Adattár, A.93.126.1.

famíliákra, illetve a gödöllői uradalomra vonatkozó tételeket dolgozták fel.⁶ Azokban Kocsi Horváth Elek sógorként vagy uradalmi írnokként jelenik meg néhány alkalommal. A besorolás nélkül maradt anyagok között több dokumentum a Kocsi Horváth család tagjaihoz köthető, mint például a nemesség igazolásához kapcsolódó bírósági iratok, rengeteg magánlevél, köztük a fiatal Eleknek küldött szülői üzenetek vagy a már idős apának szóló sorok leányától, Amáliától.⁷

Ez családtörténeti szempontból is érdekes, mivel a Kocsi Horváth famíliáról – az ősökrol, a család társadalmi helyzetéről – kevés és pontatlan információk állnak rendelkezésünkre.⁸ Kocsi Horváth Elek közbirtokos családba született, mely a II. Ferdinánd adományaként kapott nemességet 1622-re vezeti vissza.⁹ Az idők során költözések miatt sok más famíliához hasonlóan többször kérték ennek igazolását. Utolsóként Elek nagyapja, János, mert négy fia négy különböző megyében telepedett le, megélhetést keresve. Mindannyian uradalmi tisztii állásból tartották el magukat. A nemességet bizonyító eljárás több évig elhúzódott, végül az Eleket is érintő kihirdetés 1847. május 20-án történt meg Pozsonyban.¹⁰ A család ősi birtoka nagyon kicsi, több település – Deáki, Kosút, Nebojsza stb. – közbirtokosai Mátusföldön. Nagyapja, több rokona nem hagyta el a vidéket. A helyi kismemesi társadalom jellegzetes alakjaként ők kezelték a családi telkeket.¹¹ Elek édesapja, a galántai születésű Kocsi Horváth István¹² az 1840-es években Tordason számtartó báró Palocsai Horváth Ferdinánd birtokán. Anyja Sárközy Judit. Szülei gondot fordítottak a taníttatására, hiszen fiuk jövőjét is a hivatali pályában láthatták. Elek 1846-ban fejezte be a pesti evangélikus kisközművelődési második humanitási osztályát,¹³ majd a pozsonyi evangélikus líceum diákja lett.¹⁴ Pozsonyban az Apáca utca 293. szám alatt volt a lakása. Ide küldték a szülők és más családtagok a leveleket, apja pénzt, édesanyja élelmet – egyik alkalommal „egy nagy sunkát, egy kenyeret, és pogácsát” – , ruhaneműt. A fiú pontos beszámolókat készített pozsonyi életéről, leveleket írt haza, Nebojszán meglátogatta idős rokonait. Azonban sok gondot is okozhatott szüleinek ezekben

⁶ Farkas József: *A Gödöllői Városi Múzeum birtokában lévő levéltári iratok és azok rendezése*. Levéltári Szemle, 52. évf. (2002) 2. sz. 18–26.

⁷ Kocsi Horváth Elek és családjának iratai. GVM Levéltára. Jelzet nélkül. Minden további primer forrást, amely ebben a köteggben található, a továbbiakban jelzet nélkül, csak a dokumentum megnevezésével tüntetünk fel.

⁸ Nagy Iván munkája csupán néhány adatot közöl, melyek közül egyedül a címerábrázolással és a nemességet elnyerő két fivér (Mihály és István) nevével találkozunk a családi iratokban. Nagy Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. 5. köt. Pest, 1859. 151–152.

⁹ A függőpecsétés oklevél szintén a Gödöllői Városi Múzeumban található.

¹⁰ Pozsony vármegye kihirdetése Kocsi Horváth János és leszármazottainak nemességéről. 1847. május. 20. A pozsonyi diáknak címzett borítékokon ezt követően mindig a „*nemes Kocsi Horváth Elek*” név szerepel. A kiváltságok megtartása a jövőbeli álláslehetőségek és életpálya szempontjából jelentőséggel bírt ekkor. A nemességet vitató per 1832-ben kezdődött.

¹¹ Mátusföld nemesi társadalmát lásd: Strešňák Gábor: *A Mátusföld újkori nemes társadalmá*. In: Bukovszky László (szerk.): *Mátusföld II. Egy régió története a XI. századtól 1945-ig*. Komárom – Dunaszerdahely, 2005.

¹² Bona Gábornál tévesen Kocsi Horváth József szerepel. Bona: *Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara*, 68. József Elek nagyapja volt. Testimonium Lycei Evangelicorum Augustanae Confessionis Posoniensis. Datum Posonii Anno 1824 Die 24ta Mensis Novembris.

¹³ Oskolai bizonyítvány. Költ a' pesti ág. hitv. Evangélikusok' esperességi gyülekezetének tanodájában az 1846ki év' Junius hó 25-ik napján. A humanitási osztályba 1823-tól járhattak a diákok, ott a fő tantárgy a filológia volt.

¹⁴ Édesapja szintén a pozsonyi líceumban tanult. Testimonium Lycei Evangelicorum Augustanae Confessionis Posoniensis. Datum Posonii Anno 1824 Die 24ta Mensis Novembris.

az években. Nem tanult, léha társaságba keveredett, adósságot halmozott fel.¹⁵ Apja többször takarékosra és illendő viselkedésre intette, hiába. Végül e sorokat írta fiának 1848 áprilisában: „...mert látom, mint mindenkor gyanítám, hogy tsak ugyan falra hánytuk a babet: igaz, hogy meg felejtkeztl minden kötelességeidről, mellyekkel másnak, magadnak, de leg-főképp minékünk tartoztl [...] Itt küldöm könnyelmű szófogatatlanságod áldozatául az egyik lovam árát. u.m. 50 vfkat a leg szorgosabb szükségéid fedezésére...”¹⁶

Tanulmányait végül itt, a líceumban fejezte be a szabadságharc bukása után. Záró bizonyítványában három tanév szerepel, az 1848/49-dik tanév kimaradt. Az 1849. őszi szemesztert viszont már teljesíteni tudta, 1850 nyarán megkapta a főiskolai záró bizonyítványt.¹⁷ 1848 áprilisában már nemzetőrnek állt, Galántán élő nagybátyját sem látogatta meg húsvétkor (április 23–24.), hanem apanázsát költve Pozsonyban maradt a tanév végéig. A forradalom és szabadságharc idejéből csak egy-két levél maradt fenn. A rokonság féltette, nem értettek egyet lépésével: „...míg Deák lészesz addig tsak, és soha nemzet őrnek addig ősmérni kívánlak”.¹⁸ Nagybátyja arra is utalást tett ebben a levelében, hogy Elek nem tervezi tanulmányai folytatását, a pozsonyi iskolába semmiképp nem akar visszamenni. Ennek ellenére a család támogatását továbbra is élvezte, a nehézségek ellenére pénz küldtek neki, amíg a városban tartózkodott. A harcok alatti sorsáról személyes, véletlen találkozás útján szerzett tudomást a család.¹⁹

Volt pozsonyi diáktársaival és volt katonatársaival már 1849 őszétől megkezdődött a levélváltás. Ennek gyakoriságát és időtartamát azonban nem tudjuk megállapítani. Gerzsó Dániel – pozsonyi barát, ki szintén katonának állt – Komáromból november 8-án küldött melankolikus hangulatú levelet Eleknek, mert megtudta, hogy életben van.²⁰ A baráti levelekből kitűnik a szomorúság és az óvatosság: „A tanító urakról politikai jellemzésedet örömmel halálám, de kérlek ne írd ki máskor olly világosan.”²¹ Kocsi Horváth Elek szerencsés volt, mert folytathatta tanulmányait a pozsonyi iskolában. Azt, hogy a család hogyan érte el a szabadságvesztés vagy a besorozás elkerülését és a korábbi életpálya folytatásának lehetőségét, iratok hiányában nem tudjuk kideríteni. Annyi bizonyos, hogy gyorsan és hatékonyan cselekedtek, mivel november elején már a líceumban kellett lennie. Galántán élő nagybátyjának 1849. november 14-én írt levelet, amelyben tudósította tanulmányai folytatásáról. A családnak ez az ága biztosan nem tudott a fiú fegyverletétel utáni sorsáról: „...hogy a múlt zivataros környülmények által talán te is mint kéntelenségül föl lépett Honvéd a Világ valamely más

¹⁵ „...a gyertyánál való tanulásnak barátja nem; sőt ellene vagyok; szemeim kimélem mi okozá némely tanokban kissé hátra maradásomat [...] Azért tehát most egy kis elnézést kérek, reménlem sokkal többet teszek, s várakozásoknak sokkal jobban meg felelek a jövő fél évi Próbátételekre...” Levéltöredék szüleinek Pozsonyból. 1847. február.

¹⁶ Kocsi Horváth István levele fiának, Eleknek. 1848. április 30.

¹⁷ Főiskolai bizonyítvány. Költ POZSONYBAN az evang. Lyceum részéről junius 23^{kán} 1850. Oklevelelőrl a gödöllői szolgabírói hivatal 1854. október 9-én készített hiteles másolatot.

¹⁸ Horváth János levele Eleknek [Pozsonyba?]. Galánta, 1848. május 25.

¹⁹ Kocsi Horváth Lajos levele testvérének, Istvánnak. Gyoma, 1849. május 18.

²⁰ A boríték hiányzik, ezért csak feltételezzük, hogy a levelet a szülőknek címezték Tordasra. „Megüzentem Pozsonyba, e napokban, hogy élsz te is, de levelet nem merek oda írni, de én sem akarok kapni” – írta Gerzsó soraiban. Egy másik barát (G[?]. Károly) 1850. március 29-én kelt leveléből tudjuk, hogy 1849 októberében már írt Elek szüleinek címére, arra azonban választ nem kapott. Neki Elek írt a pozsonyi líceumból először 1850-ben.

²¹ G. Károly levele Kocsi Horváth Eleknek. Vanyola, 1850. március 29.

részibe sodortattál”. A jogi diplomáig, hiába bizakodott a rokonság, Kocsi Horváth Elek mégsem jutott el.²²

A korábbi iskolaévekhez hasonlóan ételmet, pénzt, levelet rendszeresen kapott otthonról. A tanulás mellett társasági életet élt, táncestélyekre járt, kötelezettség nélkül udvarolt. Szülei és húga féltették a tánctól, mivel beteges fiatalember volt.²³ Barátja, Huszár Károly káplán is óva intette a túlságosan sovány, beesett mellű diákot a táncolástól. Ugyanakkor ő más oldaláról is látta Eleket 1850 januárjában: „... jól tudom én, hogy olyan magadféle szerelmi kalandornak sok foglalkozásai találkoznak, sokat kell tekingetnie sváb kedvese bogár szemeknek kék egébe...” A papot épp Tordasra helyezték át ekkor, jó kapcsolatot ápolt a Horváth családdal. Levelében nevek nélkül említette, hogy a volt honvédtársak közül nyolcan jártak Fehérváron, de senki nem maradt ott közülük.²⁴ 1850 nyarát édesapja és a saját tervei szerint Pozsonyban, illetve Galántán töltötte. Apja szerint nem lett volna jó Tordasra hazautazni. Féltette fiát, hogy a „távozásra kérendő útilevél váltásnál” le fogják tartóztatni. Ezt az álláskeresésnél is figyelembe kellett venni. Nagybátyja így felajánlotta neki, hogy maradjon hosszabb ideig Galántán, kapcsolódjon be a gazdálkodásba. Nem így történt.

A főiskolai oklevél átvétele utáni esztendőben biztosan Székesfehérváron élt és dolgozott. 1851-ben szülei oda küldték neki a leveleket: „Nemes Kotsi Horváth Elek Úrnak Nagyságos megyei Főnök Úr Irodabéli fogalmazójának, ez az Úrnak, tisztelettel. A Megyeházban.” Továbbra is nyughatatlan lélekkel keveredett szerelmi kalandba, melyre egy levélben találunk utalást. Miután elmesélték, hogy Kaposváron a főbíró gyönyörű nejét a szeretője föbe lőtte, majd az illető magával is végzett, a levélíró így zárta sorait: „Vigyázz így ne járj te is a kis Dulcsineával?”²⁵ Anyja már korábban figyelmébe ajánlotta a házasság lehetőségét, amiben érzelmi, társadalmi és anyagi okok egyaránt szerepet játszhattak.²⁶ Szülei segítettek neki a berendezkedésben, az ellátásban, ám ő továbbra is felelőtlenül költekezett, újabb adósságokba verte magát. Apja végül dörgedelmes levélben tagadta meg tőle a további pénzügyi segítséget. Felháborodását már a „Te Elek!” megszólítás jelzi. Igaz, tíz forintot még mellékelte hálátlan utódának.²⁷ Természetesen a szülői harag elmúlt, később sokat áldoztak gyermekükre. A családi támogatás mellett uzorástól is kölcsönzött. Életkörülményeiről nem sokat lehet kideríteni, a pályakezdő fiatalember otthonról küldött ruhaneműinek számát és típusát azonban megőrizte az egyik egodokumentum: egy párna, két vánkos, egy dunyha, egy ágy

²² A líceumot nemcsak kisdíákok és középiskolások, hanem idősebbek is látogatták egészen huszonöt éves korig, mivel akár jogtudományokat is tudtak hallgatni. Az ott megszerzett tudást és oklevelet elfogadták, mivel a kor felfogása szerint „nem lévén az evangelicusoknak Magyarhonban academiájuk vagy egyetemük, némileg a posonit lehet annak nézni”. Fényes Elek: *Magyarország statisztikája*. Pest, 1843. III. 79. Közli: Tóth Árpád: *A felsőbbszintű oktatás mint felekezeti műveltség: Nemes- és polgárcsaládok fiai a pozsonyi evangélikus líceumban*. In: Rada János (szerk.): *Társadalomtörténeti tanulmányok Tóth Zoltán emlékére*. Miskolc, 2017. 83–84.

²³ „Vigyázz magadra kedves Bátyám! nagyon kér Anyánk, a farsangi tántzal hagygy fel mert a te belső részedre nézve nem igen tanácsos különben is a egészséged nagyon gyéren van...” Kocsi Horváth Ilka levele bátyjának, Eleknek. Tordas, 1850. január 12.

²⁴ Huszár Károly levele Kocsi Horváth Eleknek. Pázmándról és Tordasról. 1850. január 13–14.

²⁵ Koncz Endre [?] levele rokonának, Eleknek 1851. november 26.

²⁶ „Elek ha házasságra kedved van egy kövér duzat erszényű lejánt tudok etyeken...” Édesanyja levele Eleknek. Tordas, 1851. április 15.

²⁷ „...én tőlem többé pénzt kérti ne merészelj, mert én néked, Istenemre fogadom hogy nem adok, ha mingyárt a falra mászolj is, van nekünk elég kiadásunk ezen túl is, nemhogy te még bennünket ezután is rossz lelküleg tsaljál, és én temiattad adósságomat szaporítsam.” Édesapja levele fiának, Eleknek Székesfehérvárra. [1851/52]

lepedő, egy pár csizma, három ümög (ing), két gatyá, egy mellény, egy nadrág, egy frakk, három törülköző, egy paplan. Anyja a könyveit is fia szállására vitette.²⁸ Szennyését Elek hazaküldte Tordasra mosatni. Önálló háztartása tehát nem volt. Hivatali munkája mellett édesapja fehérvári hivatalos ügyeiben segített.

Ebben az időszakban a megyeszékhelyen élő nagyságos Dobai Amália kisasszonynak udvarolt. Leveleiben a hölgynek és édesapjának a bizalmát kérte. Váratlan Somogy megyei kis örökségtől és fizetésétől remélte az adósságok terhétől való megszabadulást. Felelőtlensége következményei azonban tovább kísérték. Hosszas levelet írt hitelezőjének, melyben kifejezte, mennyire sértve érzi magát a megalázó bánásmód miatt – a hitelező kérte a tartozást, és ügyvéd bevonását helyezte kilátásba –, illetve magyarázkodott a törlesztés elmulasztása miatt. Amália kisasszonynak is szemrehányást tett, mert a hölgy (és annak édesapja) egy idő után már nem igazán hitt benne: „Egészségem megbomlott sárgaságban szenvedek, látod te kis leány mennyire megmérgeztam a te makrancosságod ’s bizalmatlanságodon [...] és én meg sárgultam, meg sárgultam mint a tavasz virága a dombtető éke a kikerics, de elvirágozott a kikerics, elvirágozik az én sárgaságom is és piros lészek, mint a róka...”²⁹

1852-ben, az év második felében már az édesapja mellett dolgozott Tordason uradalmi írnokként. Barátjának kevés fizetésére panaszkodott. Ebben az esztendőben személyesen adta át állásért való folyamodását Lits Antalnak, báró Sina György gödöllői uradalma inspektorának Ercsiben. A gödöllői uradalomban szolgált egy Horváth Ferenc nevű ispán, és bár a Horváth családban édesapja unokatestvérei között élt Ferenc keresztnévű férfiú, ám feltehetően nem álltak rokonságban egymással.³⁰ Az új állás elnyerését viszont biztosan elősegítette galántai nagybátyja, János, „Farkas Lajos által, ki öméltóságánál [báró Sina Jánosnál, György testvérénél] gazdasági titkárként fungál Bécsben”.³¹ Elek az ercsi találkozón – a pontos dátumot nem ismerjük – bizonyítványait nem adta át, júniusban ismét levelet küldött Litsnek, melyhez csatolta a dokumentumokat, majd a következő év februárjában ismét kérésével fordult az inspectorhoz.³² A vagyonos Sina család valamely birtokán talán biztosabb megélhetést remélhetett, mint a csőd felé tartó Palocsai Horváth uradalomban. A szülői felügyelet sem volt a kedvére. Folyamodása végül sikerrel járt, és 1853. május 1-jétől báró Sina György gödöllői birtokán az ügyészi hivatal rendes uradalmi írnokaként került alkalmazásba.

„A gedellői paradicsomban” nagyon jól érezte magát, bár székesfehérvári barátai hiányoztak neki. Napjai viszonylagos egyhangúságban teltek, kezdetben elég kevés munkája volt. Az irodai munka mellett bőven volt lehetőség a szórakozásra: „...néha néha a környékre kirándulásokat tenni szoktunk; - részint az ismeretségi kör bővítése részint a szertelen mulatság élvezete végett...” Az idősebb tiszték barátságát, közvetlenebb viszonyulását ilyenkor lehetett elnyerni. Az ivászat, evés, cigányzene mellett női társaság is adódott.³³ A munkával egybekötött férfiúi szórakozás mellett élénk társasági élet zajlott az uradalmi központban: zeneesteket, bálakat, színi előadásokat, kirándulásokat tartottak, vendégségbe jártak. A helyi

²⁸ Édesapja levele fiának, Eleknek Székesfehérvárra. [1851]

²⁹ Levélpiszkozatok, 1852. augusztus–szeptember.

³⁰ Horváth Ferenc 1840-ben kezdte meg pályafutását írnokként herceg Grassalkovich Antal gödöllői-hatvani birtokán. 1853-ban lett ispán. Farkas József: *A gödöllői uradalom története*. In: G. Merva Mária (főszerk.): *Gödöllő története I. A kezdetektől 1867-ig*. Gödöllő, 2007. 189.

³¹ Levélpiszkozat, 1852. december 16.

³² Levélpiszkozatok, 1852. június 25. és 1853. február 7. A két piszkozatot Hegedűs László egyéb adatokat elfedve ragasztotta össze.

³³ Levélpiszkozat 1853. július. A levél egyik jó barátjának [Ödönnek/ Edének?] készült.

elit családokban és a Gödöllőn vendégeskedő rokonok körében több eladósorban lévő hölgy volt. Az ismerkedésre, udvarlásra számos alkalom adódott. Ekkor ismerhette meg későbbi feleségét, az uradalmi ügyész Bartal János sógornőjét. Komáromy Amália árva hajadonként sokat tartózkodott testvérénél, Bartalné Komáromy Annánál.³⁴ A családfő szerepét tulajdonképpen Bartal János töltötte be. A költekezés, szüleitől való pénzkérés tovább kísérté Kocsi Horváth Elek életét. Régi adósságai is utolérték. Móricz Sándor például szabadulása után igyekezett kintlévőségeihez hozzájutni. Ez negyven forintot jelentett, amit a Horváth családnak hirtelen elő kellett teremteni.³⁵

1854-ben (október 12.) hagyta ott az uradalmi pályát. „Kegyeken épült szerencse, pünkösdi királyság” – jegyezte le Elek állítólagos szavait egy gödöllői uradalmi munkatársból lett barát.³⁶ A gödöllői uradalmi ismeretségeit természetesen megtartotta. Október 15-től második osztályú telekkönyvi tollnok lett 1 forint 20 krajcár rapidíjjal a Pest Kerületi Cs. és Kir. Telekkönyvi Igazgatóságnál. Munkájával, jó fizetésével, „dús kényelemhez alkalmazott” szép szállásával mégsem volt igazán elégedett. Később telekkönyvi tollnokként Szigetszentmiklóásra került, ahol a vezetői ismereteket tanulta, a rajzolást gyakorolta. Komáromy Amáliának küldött levelében szorgalmas hivatalnokként írt magáról: „...türelem 's fáradhatatlan szorgalmas munkásság fogják lépteim követni; - csak azért szerelmem kifolyása a rózsás egyesülésre utat törhessenek...”³⁷ Ebben az időszakban céltudatosnak tűnt, írásaiban megszűnt a búslakodás, a dicső múltra való emlékezés. A jövőjére koncentrált. Előmenetelét tanúsítja, hogy 1861 nyarán a kunszentmiklósi hivatalban telekkönyvvezető és irodafőnökként dolgozott. Hivatalából a „Kun-Szent-Miklósi telekhivatalnak alkotmányos kezekbe történt átadása iránt hivatalosan értesülvén”, azaz az 1861. évi Ideiglenes Törvénykezési Szabályok értelmében felmentették.³⁸ Június 14-én hagyta el régi s július 13-i kinevezéssel foglalta el új, jegyzői pozícióját Turán. Az Eszterházy család bujáki uradalmának – Tura e birtok része volt – jogi ügyeiben Bartal János járt el, így a megüresedett állás elnyerésével kapcsolatban gondolhatunk a sógor közbenjárására.

A polgári államapparátus kialakulása és növekedése bővítette, módosította a kisenemeség számára korábban megélhetést, esetleges felemelkedést kínáló uradalmi és vármegyei álláslehetőségeket. A telekkönyvi rendszer kialakulása – a rendi előzményektől eltekintve – az 1850 januárjában kelt császári teljhatalmú polgári biztos által kiadott hirdetménnyel vette kezdetét, mely szerint a járási bíróságoknál kell kialakítani a telekkönyvi szervezetet és rendszert. Ezt további rendeletek, utasítások, az Osztrák Polgári Törvénykönyv bevezetése kö-

³⁴ Amáliának a fennmaradt levelek tanúsága szerint több udvarlója akadt. 1851 júliusában az alapi Salamon családnál is vendégeskedett. A Kocsi Horváthokkal rokon Salamon család szintén közös szál a két fiatal életében. Komáromy Amália levele testvérének, Bartalné Ninának. Alap, 1851. július 23.

³⁵ „Tisztelt Horváth Úr Istennek legyen hála politikai fogságomból meg szabadultam, de minden költségeből ki pusztultam, ezennel kérem azon hátra levő 40 ftt nékem még a héten, minden késedelem nélkül küldje be...” Mórich hozzátette, hogy az adósaival a jövőben ügyvédje fog foglalkozni, így egyéb költségekre is számítani lehet majd, ha a kifizetés most elmarad. Móricz Sándor levele, melyet Tordason keresztül küldtek Gödöllőre. Székesfehérvár, 1854. január 3.

³⁶ Steinberg [?] levele Kocsi Horváth Eleknek. Gödöllő, 1854. december 1. Ebben az időszakban többen elhagyták, elhagyni tervezték a gödöllői birtokot. A Sina család még nem járt ezen a birtokán, a kastély és az uradalmi központ egyelőre tovább hanyatlott, bár az alkalmazottak fizetését rendezték. A hozzáértő munkaerőt jól megfizették.

³⁷ Kocsi Horváth Elek levele Komáromy Amáliának. Szigetszentmiklós, é. n.

³⁸ Ideiglenes Törvénykezési Szabályok 1861. XII. fejezet. 146. §.

vette.³⁹ A középosztálybeli lét megtartásának, a társadalmi megbecsülés megőrzésének lehetőségét adta egy ilyen állás. Az előmenetelre bizonyos szintig jogi diploma hiányában is megvolt a lehetőség, amivel Kocsi Horváth Elek élni tudott. A jegyzői hivatás a falusi intelligencia körébe való megjelenést, némi társadalmi süllyedést, viszont biztos megélhetést jelentett számára. Tura és Gödöllő egymáshoz való közelsége segíthette a két családot a nehézségekkel teli időszakokban. Bartal munkája részeként gyakran utazott akár Bécsig is, Sina báróhoz.

A családban a házasságkötéseknél is szerepet játszott a társadalmi hovatartozás, hasonló anyagi helyzetben lévő, kapcsolatokkal rendelkező, szűkebb-tágabb nemesi ismeretségi körből választottak házastársat. Kocsi Horváth Elek 1855. május 26-án, Gödöllőn vette feleségül a huszonnégy éves Alsópásztori Komáromy Amáliát.⁴⁰ A szertartás időpontjáról viszonylag hirtelen határozhatott a pár, mert Elek szülei tudomásul vették az időpontot, az esküvőn nem voltak jelen. Örültek a házasságnak, bár csak egyszer találkoztak a menyasszonnyal. Apja dicsérte a hölgy jellemét, a fiáért viszont aggódott: „... én hiszem, hogy a betsület szentségeinek te is meg fogsz tudni felelni egy szilárd és okos férfiúhoz illőleg.”⁴¹ Levelében bölcs tanácsokkal is ellátta, hogy a frigy tartósan boldog lehessen. A szertartás reverzális mellett zajlott le, a település katolikus templomaként szolgáló kastélykápolnában. Az ifjú férj Kalocsán dolgozott ekkor. A két tanú Balázsovits Gusztáv commissar[ius] és Zlinszky János geometra voltak. Az anyakönyvbe bejegyzés szerint ekkor a 46. számú házban, Amália testvérénél, Annánál és sógoruknál, Bartal János uradalmi ügyésznél éltek, azaz a menyasszonyt ebből a házból vezették az oltár elé.⁴² A későbbi levelek alapján az ifjú feleség követte férjét az áthelyezések során, tehát a családi állapotuknak megfelelő lakásban laktak. A házasságból három gyermek született: István, Elek és Amália. Az elsőszülött Pesten 1858-ban, Elek 1860-ban Kisszentmiklóson, a kis Amália pedig 1865-ben Turán. Egyedül Amália élte meg a felnőttkort. A két fiút korán elvesztették a szülők, 1861. augusztus 18-án mindketten meghaltak skarlátban. Másnap helyezték őket örök nyugalomra a gödöllői temetőben.⁴³

Horváth Elek 1857-ben Csányon teljesített szolgálatot. Amália júniusban már nővére férjét, Bartalt kérte meg, hogy alkalmas pesti lakás felől érdeklődjön számukra, ami kétszobás, konyhával és kamrával rendelkező otthont jelentett. Igaz, még nem tudták, mennyi időre rendelte fel a kerületi hivatal Eleket a központba. A családfőt Pesten végül telekkönyvi iktatóként helyezték el a vármegyeházán.⁴⁴ Máli (Amália) a házasságkötés után is többször vendégeskedett rokonainál, míg a férje dolgozott. Indulás előtt papírra vetett üzenteket is hagyott férjének. „Kedves elekem a házi urnak add meg a fertál házbért 40 ft... Kedvesem a kávémasinában van jó kávé és jó tejszűrő igyál kávéval reggel isten veled pápá.”⁴⁵ Más alkalommal együtt utaztak. Bartaléknál volt elég hely a vendégek számára, hétszobás otthonukban öt főnyi személyzet segítette a háztartást az 1850-es években. Természetesen Máli is járt a gyerekeivel hűgánál. Amíg a testvérek közel laktak egymáshoz, a Bartal család hintója

³⁹ Részletesen bemutatja Matúz György: *Telekkönyvi rendszerünk kialakulása és működése 1840 – 1973*. Szeged, 2002. PhD értekezés rövidített változata. <http://acta.bibl.u-szeged.hu/7462/>. (letöltés ideje: 2022. júl. 8.)

⁴⁰ Gedellői Házaselek Anyakönyve II. 1836. sept. 5–1866. nov. 1. Szentháromság Plébánia, Gödöllő

⁴¹ Horváth István levele fiának. Tordas, 1855. május 20.

⁴² Gedellői Házaselek Anyakönyve II. 1836. sept. 5–1866. nov. 1.

⁴³ A halotti anyakönyv tanúsága szerint ebben az időszakban több gyermek hunyt el skarlátban. Halottak anya-könyve 1825. decz.–1868.

⁴⁴ Bartal János Pestre, a Cukor utca 6. számú ház 2. emeletére címzett levele sógorának, melyben „szalma székek” megvásárlására kérte Eleket. 1857. december 12.

⁴⁵ Egy 1857 októberében kelt levél hátuljára ceruzával írt üzenet Amália Eleknek.

szállította a vendégeket és a Pesten beszerzett csomagokat. Gyermekük 1861-ben bekövetkezett haláláig szeretetteljes, építkező élet bontakozik ki előttünk a fennmaradt néhány levél alapján. Elek családjával szemben tanúsított kissé megbízhatatlan jelleme azonban nem sokat változott. Hol egyik nagybátyja róta meg, mert régóta nem hallottak felőle, hol sógora intette meg, mert elfeledkezett az ígéretéről.⁴⁶

A turai hivatal elfoglalása előtti idő egy részét biztosan Gödöllőn töltötték Bartaléknál, mert a jegyzői kinevezés is ide érkezett. Turai állása 1867 júliusa után szűnt meg. Két „Hivatalos bizonyítvány” tanúskodik arról, hogy új állás iránt érdeklődhetett. Mindkettőben dicsérték jellemét, erkölceit és szakmai hozzáértését, helytállását. Érdekes, hogy a budai adó alügyelő által írt dokumentum részletezte és kiemelte az adóügyekben és számolásban való jártasságát, alkalmasnak találta ezen a szakterületen való elhelyezkedésre.⁴⁷ Kocsi Horváth Elek újra a közhivatali szférában szeretett volna boldogulni. Sógora, Bartal János – aki ekkor már királyi uradalmi ügyvéd volt – 1868. június 2-án írt ajánlást számára. Ő az úrbéri kármentesítési munkák során végzett hozzáállását és tapasztalatait hangsúlyozta.⁴⁸ Annyi bizonyos, hogy 1868-ban magánzóként élt családjával a Józsefvárosban, a Kórház u. 1. szám alatt – később laktak Budán is –, állása tehát nem volt.⁴⁹

A kiegyezés után, sok más volt honvédhez hasonlóan, a volt huszár főhadnagy életében is jelentős esemény volt a honvédegyleti mozgalom törvényes keretek közti kibontakozása. A véglegesen 1867 decemberében megalakult budai-óbudai honvéd egyesület tagja volt. Igazolását, mely tanúsította, hogy valóban huszár főhadnagyként szolgált a szabadságharc alatt, 1868. március 1-jén állították ki Pesten.⁵⁰ Sem az ehhez szükséges igazoló iratokat, sem az egyesületi életéhez kapcsolódó személyes dokumentumokat nem ismerjük.

Sok bizonytalanság után az 1872. év változást hozott életükbe. „...De most az utolsó napokban elhatároztam végképpen Szent Endrén ütni fel a tanyát kedves feleségem és a ti óhajlásotok szerint; – azért is lakás fogadás után láttam; – a mi pedig nem kis dolog...” Szép, önálló kertes házat talált négy úri szobával, dolgozószobával, cselédszobával, kamrával 150 forint éves bérleti díjért. A házhoz és kerthez tartozott még ló- és tehénistálló, kocsiszín, disznó- és tyúkól. Április végén elköltöztek a fővárosból. Kérték a gödöllői rokonokat, hogy a feleslegessé vált holmikat adják át nekik.⁵¹ A kétszobás fővárosi bérlakások után végre olyan otthonuk lehetett, ami az egész família megelégedésére szolgált. Ez a ház már megközelítette a Bartal család korabeli életminőségét, egyúttal nagyobb társadalmi presztízszt is jelentett. Leányukhoz, a kis Málihoz például tánctanár járt.

⁴⁶ „Ménkű teremtette gyerek vagy Elek Marcsi még nem kapta meg a két forintos gazdasági értekezést ezt nem vártam volna tőled.” Bartal János levele sógorának kocsi Horváth Eleknek. Gedellő, 1860. január 10.

⁴⁷ Hivatalos bizonyítvány. Vác, 1867. március 30. és Hivatalos bizonyítvány. Buda, 1867. július 3.

⁴⁸ Bizonyítvány. Gedellő, 1868. június 2.

⁴⁹ Erkölcsei bizonyítvány. Józsefkülvárosi Bíróság. Pesten, 1868. június 5.

⁵⁰ A 4048. szám alatti igazoláson Szekulics István ezredes [sic!], a bizottmány elnökének, Csutak Kálmán alezredes, az igazoló bizottság elnökének és Füzesséry Géza főhadnagy, a bizottmány jegyzőjének neve szerepel. Másolat. é. n. A másolat Kocsi Horváth Elek különböző életrajzaihoz kapcsolódó több dokumentum szintén hitelesített másolatával együtt maradt fenn, láthatóan egyszerre készítették el azokat.

A honvédegyletek történetét, működését lásd: Farkas Katalin: *„Régi honvédek” a kiegyezés rendszerében. Az 1848–49-es honvédegyleti mozgalom története a kiegyezéstől az 1880-as évekig.* Hadtörténeti közlemények, 130. évf. (2017) 4. sz. 1017–1053.

⁵¹ Horváth Elek levele sógornőjének, Ninának Gödöllőre. Buda, 1872. április 21.

A felszín alatt Kocsi Horváth Elek mégsem lehetett megbékélve életével, önmagával. Négy évvel később valamennyi időre elhagyta családját. Sógora igen kemény hangvételű levelére adott válasza maradt fenn, ami megbántottságáról tanúskodik. Sorai arról is árulkodnak, Bartalon kívül nem voltak jó érzései rokonságával kapcsolatban, s velük szemben hogyan élte meg addigi életét.: „Nem tudom elképzelni mi indíthatta arra, hogy velem ily keményen 's érzéketlenül bánják az-e hogy jövöm megállapítása végett hazám 's rokonaimat elhagyva 's így öntől is távol vagyok. vagy pedig rokonaim közül a jobbagnak rábeszélő tehetsége kik soha sem szüntek meg ha egy kis jó létnek örvendtem azt tölem irigyelni, ha pedig nyomorúságban voltam szerénytelen maga viseletükkel nyomoromat velem még jobban érzékeltetni.”⁵² Végül hazatért. 1878-ban az alszolgabíróval együtt ment az árvízkarok felmérésére, a károsultak megsegítésére, tovább folytatta hivatalnok életét. 1881-ben még Pest megye csendbiztos volt.

Két év múlva, 1883 végén a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium tiszviselőjeként december 1-jei hatállyal kinevezték vezetőnek a Szerbiából behozott állatok ellenőrzését végző állomásra, a Krassó-Szörény megyei Belobreskára.⁵³ Három forint napidíjat kapott fizetéséért. A körülmények azonban nem túl rózsásak. Rendes szállás nem volt, elődje egy parasztház egyik picit szobáját és a konyha felét lakta feleségével, míg a másik felében a házigazda népes családjá élt. A tisztaság sem volt megfelelő. Családját és bútorait nem vihette magával. Az őt tájékoztató helyi tiszt Ómoldvát javasolta szálláshelyként, mivel azon a településen posta és királyi távírdai hivatal is működött. A szállítmányokról mindig értesültek, tehát nem szükséges az állandó belobreskai tartózkodás. Kocsi Horváth Elek mindennek tudatában költözött el Szentendréről Belobreskára néhány nap késéssel, december elején. A helyi társaság sem volt népes, az egyetlen tanult ember a tisztességesnek tartott vámszedő fiatalember volt. A hivatali teendők szintén nem jelenthettek nagy kihívást, mert „csendesebb, nyugodtabb munkakör, mint amilyen Tekintetességedre vár, már nem is létezik – írta dr. Türke Ómoldváról.⁵⁴ Még életének ebben a szakaszában is kísérte adósság, a Gödöllői Takarékpénztár beli tartozására többször küldött pénzt Bartal sógorának, hogy azt helyben fizesse be.⁵⁵

Szentendrét egyedül hagyta ott. Felesége már nem élt. Leánya, Amália valószínűleg továbbra is sokat tartózkodott Gödöllőn házasságkötéséig. Málinak már férjes asszonyként küldött sorai utalnak arra, hogy apa és leánya között nem volt harmonikus, igazán megértő a kapcsolat. Ennek oka lehetett az édesapa természete, a '48-as múlt és kislelki elvesztésének lelki terhe. Szüleikhez hasonlóan őt is a Bartal házból vezette oltár elé vőlegénye, Adorjánházi Molnár Imre Elemér, szegedi aljárásbíró 1884. július 10-én. Amália levélben, szükség esetén táviratban tartotta a kapcsolatot édesapjával.⁵⁶ A fiatal pár Szegeden élt. 1886 augusztusában kisgyermekükkel együtt meglátogatták az édesapát belobreskai kicsiny szállásán.⁵⁷

A kis család elutazása után azonban Kocsi Horváth Elek megbetegedett, melynek következtében elvesztette látását. Ötvennyolc éves korára munkaképtelenné vált: „E betegség kezdetét 1886 szeptember hóban vette, állítólag meghülés következtében heveny szemgyulladást

⁵² Levéltörödélek Elektől Bartal Jánosnak. Nagyszében, 1876. november 12.

⁵³ Kinevezés. Budapest, 1883. november 20.

⁵⁴ Dr. Türke levele Kocsi Horváth Eleknek. Ómoldva, 1883. november 28.

⁵⁵ Harminc forintról váltó blankettát, 11 forintot pedig készpénzben juttatott el Gödöllőre. Horváth Elek levele Bartal Jánosnak. Belobreska, 1887. április 9.

⁵⁶ „...két levelemre sem kaptam választ úgy hiszem eltévedt mégis nyugtass meg nincs e valami bajod, csokol mali”. Távirat Gödöllőről Belobreskára. 1884. január 3.

⁵⁷ Málka apjának küldött levele. Szeged, 1886. augusztus 30.

kapott, amely makacssága és nagy fokú belterje által majdnem eddigi teljes megvakulásához vezetett. [...] Ennek folytán Kocsi Horváth Elek urat szolgálata további teljesítésére valamint más keresetre egészen képtelennek nyilvánítom.”⁵⁸ Felmondását már az orvosi vizsgálat előtt beadta a minisztériumba, mert azt 1888. január 26-án elfogadták, utóda január 31-én vette át az állomásvezetői teendőket.⁵⁹ Veje és leánya azonban nem fogadta be. Saját anyagi nehézségeikre – melyet számtalan, családi ingatlannal összefüggő perköltség terhelt – hivatkoztak, illetve kiemelték, hogy Elemér édesanyjának állandó támogatására vannak utalva. Megkérték Eleket, hogy az általa többször emlegetett honvéd menházba próbáljon bekerülni. A vó segíteni akart, segített is a menházi felvételhez szükséges iratok összegyűjtésében. Ez a családi helyzet a kívülállók előtt is megnyilvánuló konfliktusokat eredményezett az idős szülő és gyermeke között. „Kedves Apu! Mult levelemben megírtam a viszonyaink között lehető legjobb módot elhelyezésed tekintetében [ti. a menház]. Te nem fogadtad el ajánlatomat, mit látok az általad diktált a Váradi úr által aláírt levélből, hogy minő eljárás volt egy idegent bevonni a családi ügyekbe, s mire való volt szegény Málikát holmi lepuffantásokkal fenyegetni: arról nem fejezem ki véleményemet” – írta a veje 1888. január közepén. Ugyanitt kérte apóst, hogy küldje el neki a Honvéd Menházba való felvételhez szükséges keresztelő levelet, a volt tisztí rangjáról készült igazolást, a jelenlegi állásából való elbocsátás okiratát, a szegénységi bizonyítványt és a szembetegségéről készült orvosi igazolást, valamint egy listát a lehetséges pártfogókról. A hivatalos levelezés lebonyolítását Elemér magára vállalta.⁶⁰ Nem tehetett másként, mert apósa már képtelen volt önállóan intézkedni – feltehetően önmagát ellátni sem tudta rendesen –, a családi becsület megóvása is ezt diktálta. Magukhoz azonban nem vették. Ráadásul Molnár Elemér saját rokonsága és Horváth Eleknek az elfogadottól eltérő érzelmi megnyilvánulása(i) miatt gyorsan intézkedni kellett. A beteg, állás és jövedelem nélküli volt főhadnagy Belobreskán maradt.

Február 20-án Tisza Lászlónak, az Országos Központi Honvéd Egyesület választmányi elnökének címezve küldte el Horváth Elek a Menházba való felvételi kérelmét, egyúttal segélyért folyamodott, amíg megítélik neki az őt megillető főhadnagyi nyugdíjat. Az Országos Honvéd Segélyező Egylet felügyelő bizottságának március 3-án tartott ülésén húsz forint „egyzersmindenkori” segélyben részesítették.⁶¹ A fennmaradt dokumentumok alapján ezenkívül novemberben és 1889 májusában tíz-tíz forintot küldtek számára a belobreskai előjáróságra.⁶² Nyugdíjkérelmét – melyet a minisztériumhoz is beküldött – mint „*az Egylet alapszabályai értelmében nem teljesíthető*”-t elutasították. Közel két évnyi várakozás után költözött be a Menházba. Életének utolsó éveit a Menház nyújtotta lakhatási körülmények között, a ház szabályai szerinti ritmusban teltek.⁶³ Kossuth Lajos hazatérését, végső nyugalomra helyezését 1894. április elsején megérte, ott lehetett a koporsót kísérő idős menházi ’48-as katonák között. A honvéd nyugdíjak rendezése is némi megnyugvást jelenthetett számára 1895-ben.⁶⁴ Levelezése ebből az időszakból nem ismert, egyedül már nem volt képes

⁵⁸ Orvosi bizonyítvány. Fehértemplom, 1888. február hó 17^{én}. Dr. Osch József magy. kir. törvényszéki orvos mint vizsgáló orvos.

⁵⁹ A minisztérium levele Kocsi Horváth Eleknek. Budapest, 1888. január 26.

⁶⁰ Molnár Elemér levele apósának. Szeged, 1888. január 20.

⁶¹ A két irat egymásra ragasztva került a gyűjteménybe, egy-egy oldaluk ezért olvashatatlan.

⁶² Az országos Honvéd Segélyező Egylet kezelő Bizottságának Hivatala. Budapest, 1889. május 15.

⁶³ Mihók Sándor: *A pesti honvéd menház története*. Honvédségi Szemle, 12. évf. (2020) 2. sz. 142–145.

⁶⁴ Miniszterelnöki rendelet 1895. évi július 9. 2.185 M. E. Közli: Mihók: *A pesti honvéd menház története*, 143.

írni, olvasni sem. Nem tudjuk, mennyire tartotta a kapcsolatot családjával. Annyi bizonyos, hogy testének a gödöllői temetőben való ünnepélyes elhantolásáról veje gondoskodott.

A Gödöllői Városi Múzeumban őrzött, töredékesen fennmaradt forrásokon keresztül nem csak egy 1848–49-ben katonai szolgálatot teljesítő kismemes 19. századi életútja vizsgálható. A levelek alapján a szülő–gyermek közti konfliktusok rendszere is kirajzolódik, akár Elek és édesapja vagy Elek és leánya között. Horváth Elek és Horváth István kapcsolatában leginkább az otthonát elhagyó fiatalember életciklus váltásának gondjai tárulnak fel, amit tovább nehezítettek Elek szabadságharcban való részvételének következményei. Horváth Amália és édesapja konfliktusában pedig az idős, elszegényedett, leányára és vejére utalt szülő utolsó életszakaszának és az új generáció egzisztenciális érdekeinek ütközése jelenik meg.⁶⁵ A dokumentumokon keresztül bepillantást nyerhetünk a korszak közlekedési viszonyaiba, a divat és szórakozás világába, illetve abba, hogyan élték meg mindennapjaikban a jelentős történelmi eseményeket.

Kocsi Horváth Elek csupán egyetlen főtiszt több ezer sorstársa közül, akit a szabadságharc alatt és annak bukása után tapasztalt élmények egész életén végig kísérték. Fiatal, kissé lusta és felelőtlen ifjúként került az események forgatagába 1848 tavaszán. Hadba állása talán menekülés is volt az iskola, családja és az adósságok elől. Összetartó famíliájának és valószínűleg rossz egészségi állapotának köszönhető, hogy elkerülte a börtönt vagy a besorozást, és folytathatta korábbi életét a pozsonyi líceum falai között. A hétköznapi életbe való visszatérés biztosan nehéz lehetett számára, ugyanakkor a diák, majd a fiatal hivatalnokai lét szórakozási lehetőségeit kihasználta. Szerette a társasági életet, szeretett udvarolni, költekezni. Sokszor meggondolatlan magatartása ellenére rokonai támogatására élete alkonyáig számíthatott. A polgári átalakulás, a középosztály alsó rétegeibe olvadt kismemesség problémái az egész famíliát érintették, de lehetőségeikhez képest, kapcsolatrendszerük segítségével pártolták egymást.

Eleknek a levelek alapján kirajzolódó figurája kissé könnyelmű, szülei, később saját családja iránti kötelességéről néha megfélemező férfit mutat. A szabadságharc utáni nehéz esztendőkből s – egy rövid időszaktól eltekintve – később is volt végzettségének, társadalmi státuszának megfelelő munkája. Állását az anyagi körülmények mellett nyughatatlannak tűnő természete miatt is változtathatta. A szabadságharc alatti helytállására, tevékenységére büszke volt. Ennek szükséges, éveken át tartó leplezése nehéz lehetett számára. A házasságban megtalált boldogságot tragédiák árnyékkolták be. Levelezése alapján elmondható, hogy jövőképe ritkán volt pozitív. Nehéz természetű, sokszor bizonytalan magatartása vagy hirtelen lépései feleségére, gyermekére is hatással voltak. Idős korában főhadnagyi múltjának köszönhetően talált otthonra a menházban, bár oda kényszerűségből költözött be. A polgári átalakulás kihívásai és főhősünk természete inkább, katonai múltja talán kevésbé határozta meg Kocsi Horváth Elek életét.

⁶⁵ Klep, Paul M. M.: *Introduction to special issue: contradictory interests of offspring and parents, 1500–2000*. *History of the Family*, 9. (2004) 349–354.

NOÉMI CZEGLÉDI

The Fate of Elek Kocsi Horváth After the Revolution

Elek Kocsi Horváth (1830–1897) was just one of the Hungarian officers whose life had been forever changed by his experiences during and after the Revolution of 1848-49. He most likely managed to avoid retribution due to his loyal family and failing health. He had work befitting his education and social status during the difficult years following the war. His happy marriage was overshadowed by tragedies. He was proud of his participation in the revolution. Later in his life he was admitted to the Veterans' Home due to his rank of first lieutenant, even though he moved there only out of necessity. In the end the challenges of the societal changes of the era and his personality defined Elek Horváth's life more than his past in the military.